

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ БАГАТОПРОФІЛЬНИХ КОЛЕДЖІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ

У статті висвітлено проблему формування мовної особистості під час вивчення синтаксису української мови, зокрема, основну увагу приділено основоположним принципам методики. Проаналізовано лінгвістичні, лінгводидактичні та педагогічні праці щодо окресленої проблеми. Охарактеризовано загальнодидактичні, лінгводидактичні та власне методичні принципи навчання, на яких ґрунтується формування мовної особистості студентів під час вивчення синтаксису. Виділено принципи синергетики, які мають бути покладені в основу формування мовної особистості студентів та обґрунтовано їх.

Ключові слова: мовна особистість, загальнонаукові принципи освіти, лінгводидактичні принципи освіти, синергетичний підхід, атракторність, біфуркаційність.

В статье освещена проблема формирования языковой личности студентов многопрофильных колледжей при изучении синтаксиса украинского языка, в частности, основное внимание уделено основополагающим принципам методики. Проанализированы лингвистические, лингводидактические и педагогические труды по обозначенной проблеме. Охарактеризованы общедидактические, лингводидактические и методические принципы образования, на которых основывается методика. Выделены принципы синергетики, которые должны быть положены в основу формирования языковой личности студентов.

Ключевые слова: языковая личность, общенаучные принципы образования, лингводидактические принципы образования, синергетический подход, атракторность, бифуркационность.

Modern education puts the issue of forming multifaceted harmoniously developed personality. Information Society as an existing stage of social development sets new tasks for a modern education system fundamentally. Transience and variability of information flow led to the need for lifelong learning and the formation of creative personality. So now there is a need to fundamentally new methodological bases use of innovative educational technologies that would lead to the achievement of learning objectives and the formation of modern linguistic personality. In particular, synergistic approach to learning, and the use of its basic principles and laws in education, makes

consideration of the analysis of pedagogical phenomena and situations from a new angle, different from the traditional, and contributes to the realization of creative teacher. In the article the problem of forming linguistic identity while learning the syntax of the Ukrainian language, in particular, focuses on the fundamental principles of the methodology. Linguistic analyzes, language and pedagogical work on the outlined challenges. Characterized linguodidactic general scientific and educational principles underlying the method. Highlight the principles of synergy to be the basis for the formation of linguistic personality of students and justify them.

Key words: language personality, general principles of education, language education principles, synergistic approach, atraktornist, bifurkatsiynist.

Постановка проблеми. Процес реформування мовної освіти у світі загалом, і в Україні зокрема, ставить принципово нові вимоги до формування майбутніх фахівців. Випускники вищих навчальних закладів повинні володіти сучасними теоретичними знаннями, ґрунтовними практичними навичками, творчими якостями та високою професійною майстерністю. Тож головною метою сучасної освіти є формування у майбутнього фахівця здатності до самопізнання, саморозвитку, самовираження, самореалізації, активної праці. Успішна участь особистості в суспільних процесах, задоволення власних практичних потреб кожного значною мірою залежить від його здатності до ефективної комунікації.

Пріоритетною стає проблема формування всебічно розвиненої особистості студента. При цьому коледж має забезпечити формування мовної особистості – мовця, який «добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила), репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку» [5, с. 85].

Неабиякі можливості для вирішення цього питання має синергетика як універсальне знання про системи, що самоорганізуються. На наше переконання, синергізація мовної освіти не просто вирішить багато лінгводидактичних проблем, а й зумовить виникнення нових педагогічних технологій, призведе до творчої самореалізації викладачів і спонукатиме до значного підвищення мовної підготовки студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку синергетики як науки висвітлено у працях М. О. Качуровського, Г. О. Котельникова, І. Р. Пригожина, В. Й. Сугакова, Д. С. Чернавського та ін. Основні положення педагогічної синергетики аналізували В. Г. Буданов, М. О. Весна, О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк, В. В. Ільїн, В. Г. Кремень, Т. В. Новаченко, В. О. Цикін, В. В. Шконда та ін. Лінгвістичні особливості синергетики мови описано у працях Ф. С. Бацевича, Н. О. Бондарчука, Т. І. Домброван, Л. С. Піхтовнікової та ін.

Проблеми формування і розвитку мовної особистості досліджували

А. М. Богуш, О. М. Горошкіна, Ю. М. Караулов, О. Л. Лавриненко, В. М. Махінов, Н. В. Петлюченко, С. І. Потапенко та ін. Окремі питання щодо лінгводидактичних засад формування мовної особистості висвітлено М. О. Біляєвим, Н. М. Дикою, О. В. Караман, С. О. Караманом, Л. І. Мацько, О. І. Мельничайком, С. А. Омельчуком, М. І. Пентилюк, К. М. Плиско та ін.

Проблема мовної особистості досліджується багатьма науками (лінгвістика – Ф. С. Бацевич та ін., психолінгвістика – В. Ригованова та ін., психологія – О. Л. Лавриненко та ін., соціолінгвістика – В. М. Махінов та ін., лінгводидактика – О. М. Горошкіна, Н. М. Дика, О. В. Караман, С. О. Караман, Ю. М. Караулов, Л. І. Мацько, М. І. Пентилюк та ін.), однак деякі аспекти цієї проблеми залишилися малодослідженими, крім того, додаткового вивчення потребують питання принципів формування мовної особистості у процесі вивчення синтаксису української мови з урахуванням новітніх викликів лінгводидактики. Отже соціальна значущість оволодіння студентами уміннями і навичками самостійного здобуття і засвоєння знань, світові тенденції розвитку сучасної науки, процеси оновлення системи освіти в Україні і виникнення нових педагогічних парадигм, а також недостатнє висвітлення питання у сучасній лінгводидактиці зумовили вибір теми статті.

Мета статті – висвітлити особливості формування мовної особистості студентів багатoproфільних коледжів під час вивчення синтаксису.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом проблема синергетичної природи мови привернула увагу багатьох науковців. Зокрема, Ф. Бацевич характеризує мову як «надскладне енергетичного характеру творення із постійними збуреннями, а також зонами відносної стабільності» [1, с. 121], розуміючи рідну мову як «символічне середовище, медіатор і гармонізатор атракторного типу між енергіями пізнаваного (світ) і того, хто пізнає (людина)» [1, с. 169]. Натомість О. В. Вознюк визначає мову як «системно-синергетичне утворення, що характеризується певним набором синергетичних властивостей, таких як відкритість, системна цілісність, емерджентність, біфуркаційність, атракторність, голограмність, потенційність, ймовірнісність і ін.» [2, с. 501]. Погоджуємось, що у широкому розумінні мова постає як синергетичний атрактор взаємин «особистість – світ» [1, с. 169], проте, на нашу думку, притаманні їй синергетичні властивості дають підстави стверджувати, що мова є живою синергетичною системою.

Оскільки мова є засобом пізнання світу, засобом спілкування і творення думки, Т. М. Сукаленко та І. В. Солодка переконані, що вона відображає і мовну особистість [6, с. 128]. Зауважимо, що мовна особистість – поняття багатоаспектне, а тому, для успішного її формування, необхідно враховувати усю багатогранність її структурних елементів. Найбільше імponує виділення складових мовної особистості О. М. Горошкіною. Дослідниця зводить їх до оволодіння певним набором компетентностей, а саме: мовною, мовленнєвою, комунікативною, предметною, прагматичною,

соціокультурною тощо [8, с. 7–8]. Відтак, на наше переконання, успішне формування мовної особистості можливе лише за умови комплексної роботи над опануванням усіх окреслених компетентностей. Неабиякі перспективи для цього має педагогічна синергетика.

О. В. Вознюк вважає, що синергетичний підхід до вивчення мови реалізується у методиці через дотримання синергетичних принципів [2, с. 512]. Визначаючи принципи синергетики у педагогічних реаліях, думки науковців розмежовуються залежно від об'єкту їхніх досліджень. Найбільш вдалим, на наше переконання, є твердження В. Харитонової, про те, що у методології викладання принципи синергетики можуть бути інтерпретовані й реалізовані як: нелінійний стиль мислення; неоднозначність теоретичних побудов, концептуальний і методологічний плюралізм, поєднання абстрактно-логічного й образно-інтуїтивного, раціонального та ірраціонального; постулювання хаосу як необхідного творчого моменту реальності, що самоорганізовується; «людиномірність» еволюції й самоорганізації, коли пізнання зовнішньої реальності у своєму розвитку дедалі більше поєднується з пізнанням реальності внутрішньої [9, с. 45].

Отже, зважаючи на новітні досягнення у галузях лінгводидактики і педагогічної синергетики, вважаємо, що методика формування мовної особистості студентів коледжу під час вивчення синтаксису української мови повинна базуватися на таких принципах:

- *Відкритості*. У нашому розумінні, цей принцип реалізується через організацію оптимального навчального середовища, коли студенти мають вільний доступ до новітніх наукових досягнень, можливість долучатися до наукових та виховних заходів не тільки навчального закладу, де вони навчаються, а й загальноукраїнських та міжнародних. Безпосередньо у методиці навчання мови, відкритість забезпечується «суб'єкт–суб'єктними» відношеннями у системі «викладач – студент», особисто зорієнтованим підходом до процесу навчання та творчою співпрацею між суб'єктами навчального процесу на рівних позиціях;

- *Ієрархічності*. У лінгводидактиці реалізація цього принципу забезпечується системним підходом до вивчення мови і врахуванням особливостей розвитку мовної особистості як синергетичної системи, що зумовлює певну спіралеподібність моделі накопичення мовних знань особистістю. У цьому контексті цінним буде зауваження Н. М. Дикої про те, що не сформувавши у студентів певне системне уявлення про мову та вміння встановлювати зв'язки між її рівнями, «знання будуть формальними й в свою чергу не сприятимуть розвитку грамотного мовлення» [3, с. 94].

- *Нелінійності*. Забезпечується врахуванням психологічних особливостей розвитку студентів, зокрема, вибором оптимальних методів, прийомів і засобів подання навчального матеріалу, спрямованих на формування і розвиток нелінійного типу мислення особистості.

- *Біфуркаційності*. На наше переконання, реалізується у створенні проблемних ситуацій на заняттях з вивчення мови, що зумовлювали б

виникнення процесу дисипації і, відповідно, підштовхували б систему до вищого рівня розвитку.

- *Емерджентності*. Реалізується у необхідності комплексного формування усіх компонентів мовної особистості, адже цілісність і оптимальне функціонування системи (мовної особистості) забезпечується через взаємовпливи і взаємозв'язки між її структурними компонентами («ціле більше частин»).

- *Атракторності*. Забезпечення реалізації цього принципу пов'язане з позитивною мотиваційною сферою діяльності студентів. Мотивація до навчання, опанування певними вміннями і навичками, повинна бути міцною і стимулювати систему до досягнення атрактору, коли оволодіння мовою стає особистою потребою кожного студента.

Варто підкреслити, що окрім синергетичних принципів, в основі формування мовної особистості студентів під час вивчення синтаксису є й загальнодидактичні (науковості, проблемності, зв'язку теорії з практикою), і лінгводидактичні (системності, пізнавально-практичної спрямованості навчання, правильної організації роботи над пунктуаційними помилками, комунікативного та функційно-стилістичного спрямування у вивченні мови), й низка власне методичних принципів (зв'язку навчання синтаксису з фонетикою, орфоєпією, лексикою, орфографією, словотвором, морфологією української мови; зв'язку навчання синтаксису з розвитком зв'язного мовлення; зіставлення семантики речення і його структури тощо).

Відтак, принцип науковості має забезпечити висвітлення виучуваних синтаксичних явищ у відповідності з новітніми науковими досягненнями лінгвістики та лінгводидактики. Реалізація принципу проблемності пов'язана із проблемним підходом до організації навчального процесу, тобто із створенням на заняттях проблемних ситуацій, вирішенням проблемних питань та завдань проблемного характеру. Принцип зв'язку теорії з практикою покликаний забезпечити у студентів вміння та навички практичного використання здобутих знань і безпосередньо пов'язаний із реалізацією компетентнісного підходу у навчанні.

Оскільки мова – це системне утворення, великого значення набуває дотримання принципу системності у процесі навчання. З одного боку, організація роботи зі студентами має бути побудована у певній системі, а з іншого – має бути висвітлена реалізація мовних одиниць усіх рівнів мови на матеріалі синтаксису, підкреслена їх взаємодія і функціональність. Специфіка навчання української мови у коледжі полягає у вивченні мовних явищ з погляду стилістики, чим обумовлюється обов'язкова реалізація функційно-стилістичного підходу. Потреба формування комунікативної компетентності у студентів коледжу, вмінь і навичок вільно орієнтуватись у сфері комунікації, зумовила необхідність комунікативного спрямування у вивченні мови.

Формування мовної особистості студентів коледжу під час вивчення синтаксису повинне ґрунтуватись на комплексному застосуванні усіх

окреслених принципів навчання. Тільки за умови їх оптимального поєднання, взаємопроникнення та взаємодоповнення на заняттях з української мови, можливе формування компетентнісної, конкурентоспроможної мовної особистості.

Висновки і перспективи. Застосування синергетичного підходу до формування мовної особистості призведе до розбудови засад педагогічної синергетики у сфері лінгводидактики, удосконалення методології лінгводидактичного дослідження мовної особистості з позицій синергетичного підходу, принципово нового бачення природи складності мовної особистості як синергетичної системи, а отже, сприятиме творчій самореалізації як студентів, так і викладачів, появі нових педагогічних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси: монографія / Ф. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2009. – 192 с.
2. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика: монографія / Вознюк О. В. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 707 с.
3. Дика Н. М. Лінгводидактичні особливості засвоєння граматичних понять учнями 8–9 класів: [Електронний ресурс] / Н. М. Дика // Освітологічний дискурс. – 2015. – № 3 (11). – С. 90–101. – Режим доступу: http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/287/235#Vgl__rd5jsM
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Изд. 6-е. – М.: URSS, 2007. – 263 с.
5. Словник-довідник з української лінгводидактики / О. Горошкіна [та ін.]; ред. М. І. Пентилук. – К. : Ленвіт, 2003. – 150 с.
6. Сукаленко Т. М. Формування мовної особистості у процесі навчання мови / Т. М. Сукаленко, І. В. Солодка // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43, Ч. 4. – С. 123–129.
7. Федорова М. А. Педагогическая синергетика как основа моделирования и реализации деятельности преподавателя высшей школы: Дисс. ... канд. пед. наук. – Ставрополь, 2004. – 170 с.
8. Формування мовної особистості учня / О. М. Горошкіна [та ін.]; Упр. освіти і науки Луган. облдержадмін., Луган. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. – Луганськ : [СПД Рєзніков В. С.], 2008. – 212 с.
9. Харитонов В. А. Синергетика и образование: перспективы взаимодействия / В. А. Харитонов, О. В. Санникова, И. В. Меньшиков // Антропоэкологические подходы в современном образовании. – Новокузнецк, 1999. – Ч. 2. – С. 44–48.